

RÉGI DOLGAINKRÓL (V.)

HERCEG JÁNOS

Amikor Zombor nagy nehezen és óriási áldozatok árán megkapta Mária Teréziától a szabad királyi város címét és jellegét, nyakig elmerült az adósságban. Egyik kölcsönt a másik után vette fel, s ahelyett hogy az adósság csökkent volna, még csak megszorodott. Nem hiába ellenezték a város békés kézművesei és földművelői ezt a hivalkodást a címekkel, a határőrvidék megszűntével letelepedett katonák nem tudtak beleszokni a polgári fennhatóságba s a tekintetes vármegye uralmába. Ezért folyamodtak alázatos kérelemmel a királynőhöz, hogy őket, miután „őfelségét életükkel és vérükkel oly híven szolgálták és készek erre továbbra is mind halálig”, tegye lehetővé számukra a szabad és egykori katonákhoz illő független életet.

Mária Terézia, mint tudjuk, méltányolta Zombor mezőváros lakosságának óhaját, és kiadta a szabadságlevelet. Kiadta, de méregdrága áron! A városnak összes pusztáit el kellett zálogosítania, hosszú évtizedekre szóló terhet magára vállalnia, hogy ezzel a címmel és ranggal élni tudjon. Közben nemcsak hogy törleszteni nem volt képes az adósságát, de még a rendkívül magas uzsorakammattal is évről évre adós maradt. A városatyák és szenátorok, a köztisztviselők álló őslakosság képviselői és az iparosok előljárói kétségbeesve fordultak a tanácshoz, hogy hát mi lesz ebből? Elárverezik a fejük fölül a tetőt, ha ez továbbra is így megyen. De Parcsetich Márton, aki kapitányból lett polgármester, vagyis főbíró, s ezért kardja még most is ott hintázott az oldalán, csak leintett egyet unottan:

– Majd a királynő intézkedik!

Ment fel a panasz Bécsbe, a vármegye beárulta a várost, hogy romlásba viszi a szegény lakosságot, de a királyné válasza sem méltatta a jelentést. Annyira bízott volna ezekben a marcona emberekben, akik máról holnapra átvedlettek civilekké, de azért urak maradtak? Vagy csakugyan a szívére hallgatott, és sajnálta őket? Akárhogy is volt, az adósság nem lett kevesebb! Parcsetich Márton nagy ügyel-bajjal kiegyezett a legfőbb hitelezőkkel, s újak után nézett,

akik azonban még nagyobb kamatot és még biztosabb zálogot kértek. Így lettek Zombor hitelezői Szabadszállás és Halas városok, továbbá idősebb gróf Batthyány Ádám.

De miből fizetett volna ezeknek a város? Tizenegy pusztáját kötötte le adósság fejében, s fegyveres fenyegetéssel rákényszerítette a lakosságot arra, hogy saját vagyonával álljon jót a városért, minek következtében jövedelem nélkül maradt. A hitelezők erre már pert indítottak, amit a vármegye „sürgősségi intézkedéssel” a javukra meg is ítelt.

– Dobra kerül a város! Mindenünk odavész! – járták a polgárok az utcákat, de a főbíró nem fogadta őket. Kiüzent, hogy nem ér rá. Bekéredzkedtek hozzá a szenátorok, hogy beszéljenek a fejével, de csak ennyit mondott:

– Majd a királynő. . .

És csakugyan jött a leirat, váltott lovakon hozták, s a futárok tarsolyán már ott volt a szabad királyi város címere, zöld mezőben a három tornyú ezüst várral, s a válasz úgy szólt, hogy a várost fel kell menteni.

Igen, de az csak olyképpen volt lehetséges, bármennyire meglágyították a zomboriak a királynő szívét, ha Batthyány földesúri jogokkal rendelkezik. Ebbe is belement a város vezetősége, ugyanakkor azonban mindent elkövetett, hogy hitelezőjét kijátssza, s az adókat és egyéb jövedelmeket magának tartsa. Ebből aztán újabb per lett, s a vármegye sietve újra elítélte Zombort. A tisztességben megőszült elöljárók a kezüket tördelték, mi lesz ebből, de a főbíró most is nyugodt maradt:

– A királynő jó szívvel lesz hozzánk!

És nemcsak védekezett, hanem támadott is a város. Azzal vádolta a vármegyét, hogy jogaiban akadályozza, miközben „a magisztrátus nem ismeri el sem a vármegyét, sem Batthyány grófot földesurának, hanem őfelségét, Mária Teréziát, s evégből kéri esedezve ügyének kivizsgálását”. A királynő el is rendelte a vizsgálatot, addig azonban a vármegye ítéletének végrehajtása természetesen szünetelt, s a város szép nyugodtan behajtotta az adókat.

Így ment ez hosszú esztendőkön át, mígnem aztán oda nem álltak a zomboriak, hogy alaposabban utánanézzenek, miből is lehet itt még pénzt csinálni. S amikor rájöttek ennek nyitjára, már nem mondta többé a főbíró:

– Majd a királynő. . .

Mert Mária Terézia előbb meghalt, mint az adósság kifizetődött volna. De akkor már lovon volt Zombor szabad királyi város bölcs vezetősége.

*

A zombori magisztrátus nem volt abban a helyzetben, hogy mérlegelje, mit ér a város. Mit ér, mit ér? Talán amennyit adnak érte. És mivel gróf Batthyáyn kívül még csak szóba sem igen állt senki a zomboriakkal kölcsön dolgában, hát a hitelező szabta meg a feltételeket, s az egész várost zálogba kérte. Az adósság meg csak nőtt – nyilván a gróf is számított erre –, úgyhogy az uzsoratók,

melyet Marx „özönvíz előtti” jelenségnek mondott, már-már meghaladta a kölcsön eredeti összegét.

Shakespeare akkor már rég megformálta Shylockot, hogy azonban az valami nagyon hasonlított volna egy magyar grófra, azt nem lehet állítani. Talán ezért volt meglepetés, hogy Mária Terézia helyt adott az uzsora elleni panasz-nak, és utasította a vármegyét, becsülje fel a város értékét.

Péchi Ferenc alispán azonnal munkához látott, s ekkor került először sor arra, hogy a város határát és a földek értékét felmérjék. Először huszonnézezer láncot mértek le Zombor határai között, később kétezer láncsal többet, mert mint kiderült, ennyi „kézen-közön eltűnt a kataszterből, és részben eltitkolta-tott”. De ezek csak a jövedelmet hozó földek voltak, a szittyók, barák, mocsarak nem számítottak ide. Hogy a szegény ember kifogja magának a halat és csíkot a Kígyóból meg a Mosztongából, abba a hatóság nem szólt bele, mivel a horgászejegyet még nem találták fel.

Viszont jelentős korrekcióra szorult a földek hozama is. Osztályozták a földeket, pontosan megállapítva, mi hoz a szőlő, a legelő, a kaszáló, a szántó-föld, sőt – egy zombori sajátosság – a csajra, vagyis a városkapukon belül levő, kertészetre alkalmas föld.

És kiderült, hogy csak a földek utáni jövedelem háromszor annyi, mint Batthyány gróf kölcsöne tőkésített kamatokkal együtt. És jóllehet törvény még nem tiltotta az uzsorát, de itt-ott a népharag már jelezte a veszélyt, úgyhogy a gróft talán nem is a királynő árnyékában álló vármegye, de a marciális fellépésű Zombori városvezetőség is jobb belátásra bírta. Belement az egyezségbe, kiengedett a jelzalogból néhány pusztát s a Bükkszállási erdőt – amit a város mindjárt ki is vágatott, és a fát jó pénzért eladta –, és kötelezte magát arra, hogy amilyen arányban törlesztődik a földek jövedelméből a kölcsön, úgy oldja fel a zárlatot a további ingatlanokról.

A beépített területekhez, tehát a város lakott területeihez, részeihez a hitelező grófnak nem volt semmi köze. A házadókat a város hajtotta be – fel is emelte mindjárt –, a kocsmák, malmok, mészárszékek adója is a magisztrátust illette, s a városnak adóztak a „görögök” is. Itt meg kell állni egy pillanatra, s megállapítani, hogy a tizenyolcadik század közepén a kereskedelem, a jelek szerint, kizárólag szerbek és örmények, déli szóval: cincárok kezében volt, akiket a katolikusoktól és a protestánsoktól vallás szerint megkülönböztetve egyszerűen „görögök”-nek neveztek.

Legelőpénz tizenkétezer ló és szarvasmarha után járt, s mivel a csobánok márciusban már kicsapták a nyáját, és csak Katalin-napkor tették el a furulyát, és tértek haza, a tizenötezer birka után is tetemes összeg járt, nem számítva a 2564 méhkast, mert abban az időben Zomborban a méhészet elterjedt mesterség volt.

Es persze itt voltak még az iparosok, az akkortájt betelepedett mesteremberek, akik céhekbe tömörültek, és közösen feleltek egymás adójáért. Jó jövedelem volt a vásárpénz és piacpénz, nemkülönben az útdó, amit a városkapuk

sorompójának felemelése után kellett leszurkolni, bár az utakkal kapcsolatban persze lehetett volna egy-két komoly észrevételt tenni.

Statisztikai hivatal, piackutató intézet és más hasonló nyilvántartási szerv nemigen volt a régi Bácskában. Zombor azonban adóssága miatt rákényszerült vagyona és jövedelme számbavételére. És minthogy be kellett bizonyítani mit ér a város a maga jövedelmezősége szempontjából, hát ezután már a mérleg egyensúlyára is ügyelni kellett. És ha már többet költött, mint amennyit szabad lett volna, ami más korokban és más városokban is megésett azóta, árgus szemmel őrködött minden lehető jövedelem felett, s azonnal lefogta belőle a magáét. De hát azóta ezt is tanulták tőle.

*

A város mindenütt a polgárság lakóhelye. Az ipar, a kereskedelem, a művelődési intézmények tevékenysége századok óta a városokban bontakozott ki. Így volt ez a tizennyolcadik század közepén is, amikor Zombor város lett.

S Zomborból mégis a katonák csináltak várost. A katonák, akik nem akarták alávétetni magukat a polgári uralomnak, vagyis közigazgatásilag a vármegeynek. A katonák, akiktől mindennél idegenebb volt a polgári életforma. Pedig akkor már nemcsak ők tarthattak volna igényt Zombor vezetésére. Ott voltak a kereskedők, az iparosok, akiket még Branković kapitány hozott a városba, s ott volt a lateinerek, ha nem is népes, rétege. Ez volt a polgárság, amelyből már lassan kiemelkedtek a régi patríciuscsaládok. Ha valakinek oka és joga lett volna síkraszállni azért, hogy Zombor ne megyei mezőváros legyen, hanem önálló tanácsal rendelkező szabad királyi város, hát az a polgárság volt. A polgároknak azonban nemcsak eszük ágában sem volt ilyen nagyra törő álomra költeni a pénzt, de egyenesen ellene voltak a folyamodványoknak. Nyilván elővették a ceruzát, és számolni kezdtek. És rájöttek, hogy hosszú évtizedeken át nyögni fogják az adósságokat, úgyhogy semmi másra nem jut majd pénz, mert mindent felemésztenek a kamatok, melyeket a kölcsön után kell fizetni.

A megyének is valószínűleg igaza volt, amikor mindenáron meg próbálta akadályozni, hogy Zombor kivonja magát a hatásköre alól. És utálták is a nyers és hangos katonákat, akik ugyan levetették az egyenruhát, de a mentalitásuk megmaradt. A polgár iszonyával irtóztak tőlük. Akárcsak az iparosok és kereskedők, a város „józan és dolgozó” polgárai.

Ez a magyarázata, hogy Zombor szabad királyi város első tanácsának tagjai leszerelt határőrvidéki katonák voltak. Kapitányok, hadnagyok és zászlótartók: Parčetić, Živojnović, Marković, Bokerović, Kekežović, Bogišić, Damjanović, Pavlović, Karatić, Rajković, Popović és Stojić.

Ahol dolgozni kellett, ott civilek voltak. Kamarás Zombori Márton lett, az adó és telekkönyvi ügyek intézője Szóntay József, a jegyző, vagyis a közigazgatás első tisztviselője Ribényi András.

A szabadságlevelet gróf Koller hirdette ki mint királyi biztos 1749 márciusában. A városi tanácsot megválasztó közgyűlésnek is ő volt az elnöke. Beszédében figyelmeztetett a város szabályrendeletének betartására a „királyi parancsokra”. De az adósság törlesztésére is figyelmeztetett. Külön kitért a hanyagság és egyenletlenség veszélyére, mintha máris oka lett volna erre az intelemre. S a szabad királyi város tanácsának tagjai harsány zsviőzással helyeselték, mintha ez lett volna a legkisebb gondjuk. Válaszolni a királyi biztos szavaira viszont már Ribényi Andrásnak kellett, mivel a büszke szenátorok közül, akik uralkodni jöttek a város polgárai fölött, senki sem tudott latinul.

Az adóssággal, mint tudjuk, baj volt. Zombor nemcsak a törlesztésről feledkezett meg, a kamatokat se fizette, úgyhogy a város vezetőségének felelőtlenségéről egymás után mentek a jelek Bácsba. A testvéri egyetértés se lehetett valami nagy a kétféle hitű egykori katonák között. Legalábbis erre enged következtetni, hogy a legközelebbi tisztújításon az időközben meghalt Zivovnović tanácsnok helyére, mint Sztatkovics Máté írja: „legfelsőbb parancsra megválasztott Ribényi András”.

A „legfelsőbb parancs”, amely nem átalotta beleszólni a szabad királyi város belügyeibe, csak az udvartól jöhetett. A jelek szerint megunták a város vezetőinek hatalmaskodását, a gőgös feszelést, amely fittet hányt minden kötelezettségre, s ezért követelték Ribényi András megválasztását. Hogy legyen valaki a tanácsnokok között, aki tudja, mi a polgári rend és társadalmi erkölcs. Nem is telt sok időbe, és rendeződött a város anyagi helyzete, s a közügyek intézésére se lehetett többé panasz.

Ehhez azonban az kellett, hogy józan polgári felelősség- és kötelességtudat hassa át Zombor szabad királyi város vezetőit.

*

Zombor első krónikásának, Sztatkovics Mátének a visszaemlékezéseiben egy felejthetetlen kép: a város bírása, Markovics József saját kezűleg veti el a makkot, s így telepít két erdőt is, a Sikarát és a bükkszállásit. S nem akármilyen makkot vet, hanem amelyet régi hazájából, Szlavóniából hozott. A honfoglalásnak nemigen lehet szebb emléket állítani az ilyen magvetésnél. Csak éppen elképzelni nehéz, akármilyen daliás és hős katona volt ez a határőrvidéki kapitány, hogy kilencszázhatvan holdat saját kezűleg erdősített volna.

A Sikara százkilencven holdját még elhiszi az ember. És ez a bokros csendes már a nevében is szerényen jelzi, hogy nem kell komoly, százados szálfából álló, bujdosó szegénylegényt rejtegető erdőre gondolni. De a bükkszállási erdő, amely Markovics József megjelenése előtt is megvolt, és a város kölcsönéhez képezett jelzalogot, hogy aztán kitermeljék és fájából fizessék ki az adósságot, túl nagy volt a város első polgárának e látványos magvetéséhez.

Bácska erdőben mindig szegény vidék volt, talán mert kár lett volna búza és kukorica helyett – amely egy éven belül fizetett – erdőket telepíteni, s aztán

évtizedekig várni, amíg vágni lehet. A Bezdántól Újvidékig húzódó régi erdő a Duna árterületét töltötte ki, a szabadkai tizenháromezer hold pedig a homokot volt hivatva megkötni. Így használták ki a nem termő vagy kockázatos területeket.

A bükkszállási erdő telepítéstörténetét senki sem írta meg. A törökök telepíthették, feltehetőleg hogy ne kelljen Szlavóniából hozatniuk a tűzifát. Föld volt elég, parlagon is sok maradt, s mivel a bükk jó talajt kívánt, a megfelelő területet Zombortól öt kilométerre vélték megtalálni, Szentiván közelében, amelyhez később egy darabot belőle oda is csatoltak. A „terebélyes tölgyerdő”, amelyről a krónikás beszél, ugyancsak tűlzás lehet. Legfeljebb a kihalt vagy kivágott bükköst pótolta Markovics József városszeretete. Hogy azonban Bükkszállás nem fedezte Zombor tűzifaszükségletét, bizonyosra vehető. Volt fa elegendő az ország északi részében, a Tisza nem győzte hozni a hasábfával megrakott tutajokat, amelyeket már vártak a szekerek, hogy szétvigyék a fát a Bácskaság minden részébe.

A Sikara mind a mai napig megmaradt, mint a város egyetlen kirándulóhelye, s mint Markovics József emlékének hirdetője.

És ez az emlék még terjed is az idők folyamán, legenda lett belőle, amely követendő példaként maradt az utána következőkre. Mert Markovics József, aki a krónikás szerint a Dunát a Tiszával összekötő csatorna megálmodója volt, városrendészetét az utcák fásítására is kiterjesztette. A több mint száz évvel később megválasztott polgármester, Csihás Benő ezek szerint a megkezdett mű folytatója volt. S ha hajnalonként a friss levegő kedvéért, amire rossz tüdejének oly nagy szüksége volt, körüljárta a körutat, amelyet már beárnyékoltak a maga ültette celtiszfák, ez a legenda járhatott az eszébe. Markovics József legendája, aki makkostarisznyával a vállán erdőket telepít a város határában. Klobusiczky kalocsai érsek és bácsi főispán ugyan még nem restellte azt állítani, hogy egy olyan város, mint Zombor, „amelynek se fája, se vize nincsen”, nem méltó arra, hogy megyeszékhely legyen, de hát állítására csakhamar rácáfolt az idő. Nem azzal, hogy erdeje lett a városnak – mert ami volt, azt is kivágták, és a csatornát is később építették meg –, hanem azzal, hogy mégiscsak Zombor lett Bács-Bodrog vármegye központja.

A vármegye azóta régen megszűnt, mint még sok minden egyéb. De a parkváros megmaradt, sétányai és fasorai meg is szaporodtak, s az idegen, aki megáll a tavaszi lombok alatt, nem is sejti, hogy legendákat követtek Zombor vezetői. Legendákat a magvetőről, aki fákat ültetett, hogy megszüntesse a sík vidék unalmát, és barátságossá tegye a várost, amelynek első polgára volt.

*

Parkosított utcái, árnyas sétányai miatt Zombort szeretik a nyugdíjasok városának mondani. Régebben s csaknem két évszázadon át azonban hivatalnokváros volt, minthogy a megyeközpont számos hivatal helyét jelölte ki Zom-

borban. De maga a vármegye növekvő apparátusa is mind több és több hivatalt igényelt. S ha még számításba vesszük, hogy az elszegényedett nemességnek egész Magyarországon a vármegye lett a menedéke, mintegy a saját alakjára szabva az akkori erkölcsi-társadalmi kritériumokat, akkor nem nehéz elképzelni, hogy a hivatalokat egy kicsit mesterségesen is szaporították.

De már azzal, hogy a megye 1715-ben megszűnt katonai egység lenni, s aztán még a határőrvidéket is felszámolták, elkerülhetetlen volt a közigazgatás nagy polgári kibontakozása. II. József reformjai ugyancsak megkívánták a hatalom polgáriasodását, ezt szolgálta volna nyelvi rendelete is, amelyen azonban egész felvilágosodási programja megbukott.

Az állam helyett a megye lett a hatalom központja, s a költő Bessenyei nemhiába írta: „Egy kis ország Respublicája áll előttem, körülöttem, mely egy várnak megyéje. . . Amennyi vármegyében fekszik egy nemzet, annyi egymástól független tartományt és ítélőszéket formál”.

Bács-Bodrog vármegye is ilyen független tartomány szeretett volna lenni, s minthogy nemzetiségi összetétele meglehetősen tarka volt, külön szempontjai indokoltaknak is látszottak. Egy ideig nem is volt semmi baj ezzel a „függetlenséggel”. De a polgáriasodás további folyamatában, a kapitalizmus előretérésében már akadály volt a megyék kiskirálysága. A vármegye egyre inkább a központi hatalom végrehajtó szerve lett, s ilyen arányban nőtt közigazgatási gépezete és szaporodott hivatalnoki kara.

A kicsi, tornyos, kápolnás vármegyeháza a maga egy emeletével és boltíves szobáival már szűknek bizonyult, úgyhogy 1808-ban tízszer akkora palotát kellett elébe építeni, s csakhamar onnan is kiszorultak némely hivatalok. A járásbíróság például már egy külön épületet bérelt az akkori Szabadság-téren.

De a megyeszékhelyhez kötődő állami hivatalok száma is folyton nőtt. Az állami pénzügy-igazgatóság, a Szentháromság téren álló Grassalkovich-palotában már a maga szerveinek se tudott helyet biztosítani. Az állami adóhivatal és a pénzügyőri szakasz is külön épületben volt.

Más városokban, Szabadkán, Újvidéken, Baján az ipar és a kereskedelem indult fejlődésnek, s mind nagyobb lett az ipari munkásság és a kereskedelmi alkalmazottak száma. Zomborban ilyen fejlődésről nem lehetett beszélni. S munkásság helyett félelmetesen megnőtt a hivatalnoksereg. A mély sánccal körülvárt Körúton kívül még sok volt a földbe süppedt nádas ház, a főtca torkolatánál pedig, mint egy német hercegség, úgy pompázott a megyeháza, s tölgyfa kockával kirakott kapualjában gúlába rakva a megyei hajdúk karabélyai, a széles, faragott kapuban magában pedig hatalmas fegyvercsörgés közben tisztelgett a kék dalmányos, fehér csákós őr.

Az árnyas fák alatt s végig a megyeháza előtti ligetben hivatalnokok igyekeztek reggel nyolckor a munkahelyükre. Egyesek peckesen, méltóságteljesen, akiket aztán a hajdú keményebben és feszesebben köszöntött a kapuban, mások, az írkok és díjnokok, akiknek száma légió volt, minthogy nem írógépen, hanem kézzel kellett az ügyiratokat másolni, jóval csendesebben és szeré-

nyen surrantak be, s az ór keze is éppen csak végigcsúszott a fegyver szíján a kötelező tisztelet jeléül.

A városházán nem volt sok hivatalnok, földszintjén sokáig boltok sorakoztak, de azért a tisztviselő urak nem kevesebb méltósággal vonultak át a városra. S szemben a pénzügy-igazgatóság tanácsai és titkárai az állami hivatalnokok felsőbbrendűségével sétáltak az udvari körfolyosó vaskorlátjai alatt.

Szóval a hivatalnoki kar volt a „társadalom krémje” Zomborban. Egy időben talán ezért is nevezték úri városnak. S ezt a díszítő jelzőt sokáig alá is húzta a csend és a nyugalom, amely a széles sétányokon s az árnyas fák alatt valóban valamiféle előkelő hangulatot árasztott. Mintha valóban csak halk zavár, finom és diszkrét úri nép élt volna Zomborban.

*

Urbi et orbi.

Nem átvitt értelemben s a pápai városra, Rómára gondolva írtuk le ezt a címet, hanem szó szerint értve. Hogy mit adott a régi város, Zombor a világnak! Maga a tény, hogy megyeszékhely lett, olyasféle gondolatársítást indít el az emberben, amely sok tekintetben fölébe helyezte a többi városnak, Bács-Bodrog vármegye központja, hatalmas apparátusával, s azzal a társadalmi elittel, melyet a Hivatal kitermelt, mai elképzelések szerint vezető szerepet tulajdonít Zombornak. A tisztviselőik hada, gondolnánk, művelődés szempontjából is nagyobb igényekkel lépett fel, s egész életformájával többet, szebbet akart mutatni, mint addig a polgári keretek között a városokban helyet kaphatott.

Csak hogy ezek a polgári keretek akkor már kiszélesedtek, megnőttek a polgáriasodás folyamatában, s többé nem az iskolázottság, nem is a műveltség adott társadalmi rangot, hanem a pénz. A jól kereső iparos vagy kereskedő, a vagyonos földművelő egyszerre nagyobb úr lett, mint a hivatalnok, akinek az íróasztala előtt hajlongani kellett, aki azonban kinn az életben nem sokat számított. A polgáriasodással együtt a liberalizálódás folyamata is megindult, s a múlt század második felében, amikor nemesnek lenni lassan már inkább teher volt, mint dicsőség, valósággá lett a szállóige, hogy a pénz beszél, a kutya ugat.

Zomborban például nem volt zeneiskola. Szabadkán viszont a század végén már országos híre volt, s a város zenekara rendszeres hangversenyeket rendezett, miközben Gaál Ferenc, majd Lányi Ernő szerzeményei bejárták egész Magyarországot. A zenei igényeket Bács-Bodrog vármegye székhelyén sokáig a 23. gyalogezred zenekara elégítette ki vasárnap délelőtt a ligetben, a mindenfelől összefutott gyereksereg között rázendítve a dalra, hogy:

*Bécsi hegyeken fújnak a szelek,
Írtam a rózsámnak szép szerelmeket.*

Viszont az igazságnak tartozunk a megállapítással, hogy a katonazenekar tagjaival vált lehetségessé később a jó hírű műkedvelő zenekar megszervezése, hogy aztán az első világháború után a zombori magyar műkedvelés hivatásos színházakat is messze túlszárnyaló színvonalon mutassa az operettek és zenés vígjátékok egész sorát. Amit a város a világnak adhatott, erre az időszakra esett, világ alatt persze csak Bácska falvait és kisvárosait értve.

Hogy Szabadka az állandó színházzal is megelőzte Zombort, méghozzá nyegven esztendővel, ami az akkori fejlődésben nagyon nagy idő volt, ezek után talán érthetővé válik. Zomborban a színházi előadások is csak akkor folyhattak telt ház előtt, ha Weiss Mór négy omnibusza Apatinból és Bezdánból külön járással hozta be a színházba az „intelligenciát”. A népes hivatalnoki rétegből csak nagyon kevesen engedhették meg maguknak a bérlet fényűzését. A környékbeli boltosok és tehetősebb iparosok nélkül talán még ezekről a színházi előadásokról is le kellett volna mondani, jóllehet a társulatok városi és megyei szubvenciója Zomborban nagyobb volt, mint másutt. Épp a tisztviselőkre való tekintettel, akiknek nagy részére akkor már a cifra nyomorúság volt a jellemző, még a Bach-korszakból fennmaradt kiszólással, hogy: Harter Kragen, lehrer Magen, amivel viszont a polgár nézte le a hivatalnoki osztályt.

S talán épp ezért emelkedtek lábujjhegyre az emberek a Csendes utca sarkán, ahol egy szent életű muzsikus, Csavolyác János tanította hegedűre a fiataloságot, miközben jómagá már réges-rég beletörődött, hogy messze lemaradt nem egy világhíressé vált zenedei évfolyamtársa mögött.

De ezek már a város későbbi évei, amikor a vármegye többé hivatalosan se sokat jelentett. Mindamellett mégis azzal nőtt fölélbe a vidéknek, ami az élet lázasabb, gyorsabb ütemű fejlődésén kívül esett. A szerb nyelvű tanítóképzővel, amely 1915 óta egész Szerbiát is ellátta tanítókkal. Aztán meg a Történelmi Társulattal, amelynek kapui előtt el kellett némulnia a gyorsan feltörő, pénzes polgárságnak.

És azt mondják, a magatartásával, amelytől ugyancsak nem vitatható el a disztिंगvált „úri” jelző. És ezt a jelzőt a megyeszékhely hivatalnoki rétege hagyta a városra, háborúkat és forradalmakat is átvészelve, s valamiféle konok önérzettel védve a régi város mentalitását.